

Kultur och ny teknik

JAN GARNERT är fil.dr och docent i etnologi. Han arbetar under perioden 2000–2003 vid Telemuseum i Stockholm med projektet "Telefonsamtal. Kulturhistoriska perspektiv på telefonen", finansierat av Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond. Jan Garnerts avhandling *Anden i lampan, etnologiska perspektiv på ljus och mörker* utkom 1993, *I dialog med historien* 1994 och *Stockholmsnatt* 1998.

Vad är för etnologer egentligen nytt när det gäller begreppsparet kultur och teknik? I en mening ingenting. Etnologins historia är rik på teknisk empiri, alltsedan etnologin blev ett universitetsämne på 1910-talet.

Fram till ungefär början av 1970-talet förblev sedan teknik centralt för många etnologer, inte minst när det gällde byggnadsskick och arbete. Ofta var det som skrevs övervägande deskriptivt. Det var etnologi i någon mening men inte kulturanalys, skulle man kunna säga. En stor del av denna forsknings basempiri samlades i den av Nils-Arvid Bringéus redigerade och drygt fyrahundra sidor långa *Arbete och redskap* (1971). Volymen förblev in på 1990-talet obligatorisk läsning för blivande etnologer i både Sverige och Norge.

Tekniken och det materiella som forskningsfält försvann successivt med de socialantropologiska nyorienteringarna på 1970-talet, då det blev närvaron i sociala situationer, samtalets formuleringar och människors mentala, subjektiva världskartor som kom att stå i fokus för många forskares intresse. 1970-talets och 1980-talets etnologiska arbetsplatsforskning var mer intresserad av att relatera arbetets sociala villkor än dess tekniska villkor till kulturella processer.

Det nya intresse för relationen teknik-kultur som det här numret av *Kulturella Perspektiv* ger uttryck för har alltså många ämneshistoriska trådar att begrunda. Vad är då nytt? Frågeställningarna, förstås, liksom de teoretiska perspektiven och metodiken. Och, inte minst viktigt, att det etnologiska intresset för teknik-kultur i dag för det mesta handlar om samtidsstudier. Etnologer av idag analyserar sin egen tid.

Men varför änyo teknik-kultur? Svaret är enkelt. Långt oftare än vi befinner oss i de sociala situationer som är mötet människa-människa interagerar vi med vår mate-

riella värld och den teknik som omger oss. Hur till exempel våra kläder är utformade (material, teknik, design) kan ha en avgörande betydelse för vår handlingsfrihet samtidigt som kläderna signalerar symboliska innebörder. Och den som inte har någon lampa att tända kan varken skingra nattmörker eller välja sin egen dygnsrytm.

Tekniken, liksom det materiella, är en social agent som gör något med oss när vi använder den. Och erfarenheten av att använda teknik får oss att tänka i nya banor och se saker i nya sammanhang. Kort sagt får vårt användande av tekniken i vardagen social och kulturell betydelse. Stora tekniska förändringar i samhället är därför inte primärt en teknisk angelägenhet utan en fråga om livskvalitet.

Det avgörande för ett etnologiskt och folkloristiskt intresse för teknik och det materiella bör vara just dess innebörder för sociala och kulturella processer. Allt materiellt och all teknik har troligen någon social och kulturell innebörd, men störst social och kulturell betydelse har den teknik som kan förändra människors möjligheter att kommunicera med varandra. Att kommunicera är grundbulten för alla sociala varelser. Om människans möjligheter att stå i förbindelse med andra förändras fundamentalt så påverkas också förutsättningarna för människors sociala relationer, deras nätverk och kulturella processer generellt sett.

Inte minst påverkar kommunikationsteknologi människors uppfattningar om och användning av tid och rum. Och detta gäller vare sig tekniken innebär att vi geografiskt förflyttar våra kroppar, att skriftliga meddelanden kan överföras eller att vi kan stå i simultan röstkontakt med varandra. Av detta följer att såväl skjutsväsendet, ångbåten, cykeln, bilen, postverket, telegrammet, telefonen och internet

i första hand inte ska förstås som teknik eller social organisation för kommunikation, utan som ett "socialt system".

I nordisk etnologi var Börje Hanssen tidig med att skriva i sådana termer om 1900-talets kommunikationsteknik. Han gjorde det bland annat i sin studie *Familj, hushåll, släkt*, 1978. Där diskuterade han bilens och telefonens betydelser för några familjers sociala nätverk på 1950-talet respektive 1970-talet och han kallade telefonin och bilismen för "kulturpräglade distributionssystem" och "sociala system". Internationellt sett är Hermann Bausingers *Volkskultur in der technischen Welt* (1961, engelsk övers. 1990) en klassiker. Nu i 2000-talets början exploderar till synes intresset bland samhällsvetare och humanister för ny teknologi, och inte minst IKT, dvs. digital informations- och kommunikationsteknologi.

Då Börje Hanssen publicerade *Familj, hushåll, släkt* fanns ännu inte mobiltelefoner, inte heller någon enda PC eller Mac på våra skrivbord, än mindre Internet och e-post. Men en förändring var på gång. I dag har troligen de flesta av Kulturella Perspektivs läsare en egen mobiltelefon, precis som deras föräldrar, kusiner, småsyskon, barn, farföräldrar osv. Oberoende av klass och generation bär de flesta av oss år 2001 på en kommunikationsteknologi som håller på att förändra både vanor och synsätt vad gäller tid och rum. Nya sociala regler för umgänge håller på att etableras, alternativt omforma äldre synsätt på vad som till exempel är strikt privata respektive acceptabla offentliga samtalsämnen.

Och här är det naturligtvis, som med all teknik, inte tekniken i sig som avgör hur den ska användas utan människor som väljer att använda sig av eller avstår från att ta till sig nya möjligheter. Teknik ger för-

utsättningar, sätter ramar och gränser, öppnar för möjligheter till kulturell förändring. Men inget mer. Modern kommunikationsteknologi, som mobilen, är en dynamisk kraft som kan initiera kulturella och sociala processer, men det är människor som bestämmer sig för om och hur de ska använda den nya teknologin. Å andra sidan kan man fråga sig vad som socialt sett händer med den person som i ett samhälle där de flesta har mobiltelefon ändå avstår från att skaffa sig en mobiltelefon. Att avvika från normaliteten kan vara förknippat med ett högt socialt pris.

Vi som skriver i det här numret av *Kulturella Perspektiv* hyser alla en önskan att etnologer och folklorister framöver kommer att fästa större avseende vid relationen teknik och kulturella processer. Vi hoppas också att fler etnologer och folklorister kommer att ta ny teknik som en utgångspunkt för sina forskningsprojekt. Det behövs helt enkelt fler humanister som forskar om och diskuterar teknikens sociala och kulturella innebörder. Författarna i detta nummer ingår alla i det informella nordiska nätverket "Kultur och ny teknologi" som nu funnits i snart fyra år. Etnologer och folklorister med intresse för teknikens sociala och kulturella innebörder träffas här, mest frekvent via e-post, men också i realtid och på verkliga platser. Av tidskriftsnumrets fem författare kommer tre från Sverige och två från Norge.

Birgit Hertzberg Johnsen och Dagny Stuedahl är båda folklorister, verksamma vid universitetet i Oslo. Birgit Hertzberg Johnsen är professor vid Institutt for kulturstudier, där hon arbetar med ett forskningsprojekt om "Internettgenerasjonen". Dagny Stuedahl är stipendiat vid

InterMedia. Hennes kommande avhandling har arbetstiteln "Design som flerfaglig förhandling". Gunnel Andersdotters forskningsinriktning är genus och IT. Hon är doktorand i etnologi vid Lunds universitet och även knuten till institutet för arbetsvetenskap och medieteknik vid Blekinge Tekniska Högskola. Magnus Bergquist är fil.dr i etnologi och verksam vid Viktoriainstitutet i Göteborg där han forskar om framtiden som kulturfenomen, kunskapsorganisationer, vardagsinformatik och nätkulturer. Jan Garnert är docent i etnologi och arbetar fram till 2003 vid Telemuseum med ett forskningsprojekt om telefonens kulturhistoria, från 1870-tal till 2000-tal.

Det är värt att notera att fyra av de fem författarna i *Kulturella Perspektiv* 1:2001 inte arbetar vid etnologiska eller folkloristiska institutioner utan i tvärvetenskapliga eller i huvudsak tekniskt och samhällsvetenskapligt orienterade miljöer. Detta antyder att etnologer och folklorister som forskar om teknik och kultur kan ha mycket att vinna på att söka sig till nya forskningsmiljöer. Omvänt kan man säga att kulturvetenskapliga, etnologiska och folkloristiska perspektiv på ny teknik är en efterfrågad kompetens i dessa sammanhang.

Planerna på någon form av publicering tog definitiv form under den tjugooåttonde nordiska konferensen för etnologi och folkloristik på Hankø i Oslofjorden i maj 2000. Några av er som läser det här numret fanns kanske med i publiken på sessionen "Kultur og ny teknologi"? Om du inte var där har du nu chansen att läsa några bearbetade papers från Hankø tillsammans med ett par helt nyskrivna artiklar.